

תבונות

הגות עיון ופשט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

שמיני עצרת

נצטוונו בתורה לחוג לאחר הסוכות את חג 'שמיני עצרת'. במשך הדורות השתרש המנהג שבא"י חוגגים ביום זה בעיקר את חג שמחת התורה לרגל גמרה של תורה, ובחז"ל ביו"ט שני שלו. יסודו של מנהג זה עוד מתקופת הגאונים, ברבות השנים הפכה בארץ ישראל השמחה לגמרה של תורה למהות המרכזית של יום זה, ואילו מהותו ועניינו של 'שמיני עצרת' כפי שהוא בתורה כמעט ואינו מקבל מקום ומשמעות אצלנו. במאמרנו זה נעייין במהות זו כפי שהיא מבוארת בתורה. התבוננות בפסוקים מעלה שיש בהם שני פנים ביחס למשמעות החג. מחד, נראה שחג שמיני עצרת הוא חג המתקיים במנותק מחג הסוכות וחולק מקום לעצמו.

דָּבָר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּחֻמְשָׁה עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הָיָה חַג הַסֻּכּוֹת שְׁבַע יָמִים לַה': בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ שְׁבַע יָמִים תִּקְרְבוּ אִשָּׁה לַה' בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לַה' עֶצְרַת הוּא כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ.

לשון הפסוק 'חג הסוכות שבעת ימים' ואחר כך 'ביום השמיני מקרא קדש' מורה בבירור כי היום השמיני אינו חלק משבעת הימים של חג הסוכות. אך מאידך, כינוי יום זה כ"יום שמיני" קושר אותו לשבעת הימים, שאם לא כן היה הכתוב נוקט בתאריך החג בפני עצמו ובלי לחברו למספר ימי חג הסוכות. האמירה כי החג הוא ביום השמיני יוצרת רצף אחד בין שבעת ימי חג הסוכות לחג שמיני עצרת. מהו אפוא היחס בין שני החגים?

רגל בפני עצמו

המעניין הוא שיחס כפול זה מתקיים גם בדברי חז"ל. מחד נאמר בתוספתא כ': 'זו"ט אחרון של חג פייס לעצמו זמן לעצמו רגל לעצמו קרבן לעצמו שיר לעצמו ברכה לעצמו' (תוספתא סוכה פ"ד ה"י) כלומר, ההוראה הרשמית היא ששמיני עצרת הוא חג החולק מקום לעצמו, כך שהקרבן המוקרב בו אינו חלק ממערך הקרבנות של חג הסוכות וכך גם השיר הנאמר על ידי הלויים בבית המקדש הוא אינו כשירו של חג הסוכות. אך מאידך, התוספתא עצמה מכנה אותו "יום טוב אחרון של חג", כינוי המובא גם במשנה, והמלמד על קשר מובהק בין שבעת ימי חג הסוכות ושמיני עצרת, המשמש להם כיום טוב אחרון. עולה אם כן השאלה מה עניינו של חג שמיני עצרת ומה היחס בינו לבין חג הסוכות?

אין לו כלים להוריד מהו

נעייין אפוא בדברי הגמרא בסוכה וממנה נוכל להשכיל על מהותו של שמיני עצרת. במשנה במסכת סוכה נאמר:

סוכה שבעה כיצד? גמר מלאכול לא יתיר את סוכתו אבל מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה מפני כבוד יו"ט האחרון של חג.

המשנה מתירה להעביר את הכלים שהאדם השתמש בהם במהלך חג הסוכות מן הסוכה אל הבית עוד טרם הסתיים חג הסוכות ואף על מי שיש בזה בזיון מסוים לסוכה ולחג הסוכות מתירה המשנה לעשות זאת בשעת המנחה משום כבודו של חג שמיני עצרת.

אלא שבגמ' אנו מוצאים שאלה על דברי המשנה הללו, הנראית תמוהה במבט ראשון.

אין לו כלים להוריד מהו? אין לו כלים אלא כי אשתמש במאי אשתמש, אלא אין לו מקום להוריד כליו מהו. ר' חייא בר רב אמר פוחת בה ארבעה ור' יהושע בן לוי אמר מדליק בה את הנר (סוכה מה).

הגמ' שואלת מה יעשה אדם שאין לו כלים להוריד מן הסוכה, שאלה זו מתבססת על ההבנה שסילוק הכלים איננו רק היתר אלא חובה ולכן היא שואלת 'אין לו כלים להוריד מהו?' והדבר תמוה לכאורה. מדוע הבינה הגמרא שפינוי הכלים מהסוכה הוא לא רק צורך טכני אלא דין חיובי עד כדי כך שהיא שואלת מה יעשה מי שאין לו כלים להוריד?

1. ואמנם הגמרא מסיקה בהמשך שהשאלה איננה על מצב שאין לו כלים אלא 'אין לו מקום להוריד כליו מהו'. אך שינוי זה בשאלת הגמרא לא נבע מכך שהגמרא שינתה את הנחת היסוד שלה בדבר הדין להוריד את הכלים מהסוכה לבית, אלא ששאלה שאלה מציאותית, שמצב שבו אין בסוכה כלים הוא לא מצוי. הרי שגם לאחר ששאלת הגמרא מתייחסת למצב שאין לו מקום להוריד אליו את הכלים, היא עדיין מתייחסת להורדת הכלים מהסוכה לבית בערב יו"ט אחרון כחובה. ויש להבין אפוא מה עניין הורדת הכלים מן הסוכה.

השיבה אל דירת הקבע

בחג הסוכות מצווה התורה את האדם לצאת מדירת קבע לדירת ארעי, ציווי זה מתרחש דווקא בתקופת האסיף, איסוף התבואה ומילוי האסמים במזון לשנה הקרובה נוסך באדם תחושת ביטחון ויציבות בעצמו ובמעשי ידיו. וכנגד תחושה זו מכוונת מצוות התורה לצאת מדירת הקבע המסמלת את הביטחון והיציבות אל דירת הארעי, ובכך לבטא את האמונה העמוקה ששורש הביטחון של האדם בחייו ובפרנסתו נעוצים רק בקב"ה, ברחמי ובידו הפתוחה. היציאה אל הסוכה מגינה אפוא על האדם מפני גאות הלב העשויה לחדור לליבו בעקבות האסיף. אך בסיומו של חג הסוכות חוזר האדם אל הבית היציב והבטוח ואל החיים תחת סדרי החיים הטבעיים. כיצד חווית השהות בצילו של הקב"ה שהיתה נוכחת בשבעת ימי חג הסוכות תשפיע על האדם בהמשך השנה שבה הוא דר בביתו ולא בסוכה?

נראה כי זהו תפקידו של שמיני עצרת. פעמים רבות אנו מוצאים בתורה כי היום השמיני מסמל את התכלית של שבעת הימים שקדמו לו. כך לגבי חנוכת המשכן לאחר שבעת ימי המילואים בהם חנכו את המשכן, שם היום השמיני הוא היום בו המשכן מתחיל לשמש את ייעודו, כך גם בטומאת זב ומצורע ובעניינים נוספים, היום השמיני משמש כיום שבו התהליך שהתרחש בכל שבעת הימים מגיע לשיאו ומתממש באופן מלא.

באופן דומה יש להבין את ענינו של יום שמיני שמהותו היא המשכת תודעת האמונה והביטחון שנחוו בימי הסוכות אל שאר ימי השנה. ובכך למעשה מגיע חג הסוכות לתכליתו. החג מתמקד במעבר מן הסוכה אל הבית. מן הארעיות אל הקבע תוך כדי החדרת התובנות אותן רכשנו במהלך הארעיות של הסוכה אל תוך חיי היומיום שיתקיימו בהמשך השנה בתוך הבית תחת חסותם, לכאורה, של סדרי הטבע. התורה מייחדת יום חג שתפקידו הוא לשבת בבית בצמוד לשיבה בסוכה כדי שגם הישיבה בבית תעמוד תחת השראת הסוכה שעדיין קיימת לצדו, ומעתה גם הישיבה בבית תהיה מתוך ביטחון בה'.

יתד לדברים אפשר למצוא בדברי התרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק בפרשת פנחס (כט לה) 'בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתָּ תְהִיָּה לָכֶם כֵּל מְלֵאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ' - 'בַּיּוֹמָא תְמִינָא כְּנִישֵׁי תְהוֹן תְּהוֹן מִן מְטִילָן לְבְמִינִין כְּנִישֵׁת חֲדוּא וְיִומָא טְבָא'. (ביום השמיני תתאספו בשמחה מן סוכותיכם לבתיכם, אסיפת שמחה יום טוב) נראה בעליל שהיום השמיני עוסק ביסודו במעבר מן הסוכה אל הבית, כשמעבר זה עצמו הופך לחג יום טוב.

מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה

מעתה נוכל להבין את דברי הגמרא. **אין לו כלים להוריד מהו?** הגמרא איננה מתייחסת להורדת הכלים מן הסוכה כמעשה טכני שנידון רק מצד שאלת כבוד הסוכה. אלא רואה את הורדת הכלים כפעולה המבטאת את יסוד ענינו של חג שמיני עצרת שהוא כאמור המעבר מהסוכה לבית. רגעים אלו שבהם נושק חג הסוכות לחג שמיני עצרת הם רגעים המהווים את שורש מהותו של שמיני עצרת, שבהם אנו עוצרים ואוספים אל תוך הבית פנימה ואל חיי השגרה הארוכים של החורף העומדים לפנינו את כל רשמי החג הנשגבים אותם השגנו כאשר ישבנו בצילא דמהימנותא, לכן ישנה משמעות רבה למעשים המבטאים את המעבר כשהמעשה המשמעותי ביותר הוא העברת הכלים המבטאת את העברת הדירון אל הבית. לכן הבינה הגמרא שיש עניין חיובי במעשה זה.

אפשר שזהו גם עומק דברי הגמ' (סוכה נה): לגבי הפר היחיד הקרב בשמיני עצרת בעוד שבמשך ימי הסוכות קרבים שבעים פרים, 'א"ר אליעזר **הני שבעים פרים כנגד מי כנגד שבעים אומות, פרי יחיד למה כנגד אומה יחידה, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך**'. לדברינו יתכן שענין ה'סעודה קטנה' שמזכירה הגמ' לגבי יום שמיני עצרת הוא כפי שביארנו שענינו של היום הוא לקחת את חג הסוכות בו שהינו ב'צילא דמהימנותא' תחת כנפי השכינה, ולהכניס אל ביתנו פנימה - לתוך שגרת החיים - את כל מה שאצרנו בימי החג, זוהי אפוא ה'סעודה הקטנה' שהקב"ה מבקש מאיתנו כלשון הגמ' 'כדי שאהנה ממך' כלומר, שסעודה זו היא כביכול משלנו, בתוך חיינו היומיומיים, לשם, אל תוך החיים הארציים שלנו הקב"ה מבקש שכביכול נכניס אותו ונעבוד אותו. זוהי אם כן מהותו של החג הנשגב הזה - להכניס את עבודת השם מתוך הקודש והימים המרוממים אל ימי החולין והשגרה.

נגילה ונשמחה בך

נראה שזוהי גם הסיבה שבגינה ראו לקבוע את שמחת התורה דווקא ביום זה, שכן ביום זה, שכביכול אין לו תוכן בפני עצמו - בשונה משאר מועדים וימים טובים בהם אנו מסמלים בכל מועד את עניני התקופתי המיוחד, ביום זה, כאמור, העבודה היא לקדש את חיי החולין, משך אין מתאים לענין זה יותר מאשר לשמח בתורה אותה אנו לומדים במשך כל השנה, וכדברי ר' אבין המובאים במדרש (שה"ש א' א') על הפסוק 'נגילה ונשמחה בך'. **א"ר אבין אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה, בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך, בך - בהקב"ה, בך בישועתך, בך ביראתך, בך בתורתך.**

יום טוב אחרון של חג

לאור הדברים נוכל להבין את היחס בין שני החגים עליו עמדנו בתחילת הדברים. כשמצד אחד מוגדר שמיני עצרת כ"רגל בפני עצמו". ומצד שני כ"יום טוב אחרון של חג". לפי דברינו הרי ששני הפנים עולים כאחד. מצד אחד חג הסוכות ושמיני עצרת הם נבדלים ואפילו עומדים כסותרים זה לזה. כיוון שבחג הסוכות אנו יוצאים מדירת קבע אל דירת ארעי ובשמיני עצרת אנו יוצאים מדירת הארעי לדירת הקבע. אך דווקא סתירה זו היא שיוצרת את היחס העמוק בין שני החגים כששמיני עצרת הוא בעצם ה'מימוש' של חג הסוכות. הכניסה מן הסוכה אל הבית המתרחשת בשמיני עצרת ושכביכול עומדת בניגוד חרף לחג הסוכות נעשית בעצמה לרגל ולמקרא קודש ובכך עוצרת ואוספת את השפעת שבעת ימי החג אל הבית פנימה ואל שאר ימי השנה.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
האורות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net